วารสารการจัดการนวัตกรรมเพื่อสังคม ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 (มกราคม–มิถุนายน 2569) : 36-53
Journal of Social Innovation Management: JSIM Vol. 1 No. 1 (January–June 2026) : 36–53

วิถีชาวประมงพื้นบ้าน “คนสองอ่าว” อ่าวพนังตัก-อ่าวปากหาด: กรณีศึกษาธนาคารปูม้านาทุ่ง ตำบลนาทุ่ง อำเภอเมืองชุมพร จังหวัดชุมพร

The Way of Life of Small-Scale Fishers in the “Two Bays” Community of Phanang Tak Bay and Pak Hat Bay: A Case Study of the Na Thung Blue Swimming Crab Bank, Na Thung Subdistrict, Mueang Chumphon District, Chumphon Province

พุธวิมล คชรัตน์[1*] วิสุทธิ์ เหมหมัน[2]

Putwimon Chotcharat[1*] Wisuth Hemman[2]

[1] นิสิตหลักสูตรการศึกษาดุษฎีบัณฑิต สาขาการจัดการ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ประเทศไทย
Doctoral Program in Management, Faculty of Management Sciences, Prince of Songkla University, Songkhla, Thailand;
e-mail : Putwimon.ch@gmail.com

[2] สาขาวิชาการบริหารธุรกิจประกันภัยและการจัดการความเสี่ยง คณะพาณิชยศาสตร์และการจัดการ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตตรัง ประเทศไทย
Program in Insurance Business Administration and Risk Management, Faculty of Commerce and Management, Prince of Songkla University, Trang Campus, Thailand
e-mail : wisuth.he@psu.ac.th

*Corresponding Author; e-mail : Putwimon.ch@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาวิถีชีวิตและการประกอบอาชีพของชาวประมงพื้นบ้านคนสองอ่าว (อ่าวพนังตัก–อ่าวปากหาด) ตำบลนาทุ่ง อำเภอเมืองชุมพร จังหวัดชุมพร และ 2) ศึกษากระบวนการจัดตั้งและการดำเนินงานของธนาคารปูม้านาทุ่งในการฟื้นฟูทรัพยากรปูม้าและทรัพยากรทางทะเลของชุมชนอย่างมีส่วนร่วม การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพแบบกรณีศึกษา เก็บรวบรวมข้อมูลจากการศึกษาเอกสาร การสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกต และการสนทนากลุ่มกับชาวประมงพื้นบ้าน ผู้นำชุมชน คณะกรรมการธนาคารปูม้า และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง วิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา และนำเสนอผลในลักษณะพรรณนาความ

ผลการวิจัยพบว่า ชาวประมงพื้นบ้านคนสองอ่าวมีวิถีชีวิตผูกพันกับทรัพยากรชายฝั่งและการทำประมงพื้นบ้านเป็นหลัก ในอดีตพื้นที่อ่าวพนังตักและอ่าวปากหาดมีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรสัตว์น้ำ แต่ในช่วงประมาณสิบปีที่ผ่านมา ทรัพยากรทางทะเลลดลงอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้ผลผลิตการประมงและ

Citation : พุธวิมล คชรัตน์ และ วิสุทธิ์ เหมหมัน. (2569). วิถีชาวประมงพื้นบ้าน “คนสองอ่าว” อ่าวพนังตัก-อ่าวปากหาด: กรณีศึกษาธนาคารปูม้านาทุ่ง ตำบลนาทุ่ง อำเภอเมืองชุมพร จังหวัดชุมพร.
วารสารการจัดการนวัตกรรมเพื่อสังคม, 1(1), 36–53 สืบค้นจาก https://so19.tci-thaijo.org/index.php/JSIM

รายได้ของชาวประมงลดลง จึงเกิดความตระหนักร่วมกันในการฟื้นฟูทรัพยากรทางทะเล สำหรับกระบวนการจัดตั้งธนาคารปูม้านาทุ่งเกิดจากการรวมตัวของชาวประมงพื้นบ้านและภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้องเพื่อแก้ไขปัญหาการลดลงของทรัพยากรปูม้า โดยมีการจัดตั้งคณะกรรมการบริหาร กำหนดแนวทางดำเนินงาน และส่งเสริมให้ชาวประมงนำแม่ปูม้าไข่นอกกระดองมาอนุบาลจนฟักเป็นลูกปูแล้วปล่อยกลับคืนสู่ทะเล นอกจากนี้ยังมีการติดตามผล แลกเปลี่ยนเรียนรู้ และสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับหน่วยงานภายนอก ส่งผลให้ธนาคารปูม้านาทุ่งมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง และสามารถเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรทางทะเลของชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

คำสำคัญ : ชาวประมงพื้นบ้าน, วิถีชาวประมงพื้นบ้าน, คนสองอ่าว, ธนาคารปูม้า

Abstract

This study aimed to: 1) investigate the livelihoods and occupations of small-scale fishers in the Two Bays Community (Phanang Tak Bay and Pak Hat Bay), Na Thung Subdistrict, Mueang Chumphon District, Chumphon Province; and 2) examine the establishment and operation of the Na Thung Blue Swimming Crab Bank in restoring blue swimming crab populations and marine resources through community participation. This research employed a qualitative case study approach. Data were collected through document review, in-depth interviews, participant observation, and focus group discussions with small-scale fishers, community leaders, members of the crab bank committee, and relevant stakeholders. The data were analyzed using content analysis and presented in a descriptive manner.

The findings revealed that the livelihoods of the small-scale fishers in the Two Bays Community were closely connected to coastal resources and traditional fishing activities. In the past, Phanang Tak Bay and Pak Hat Bay were rich in marine resources. However, during the last decade, marine resources have steadily declined, resulting in reduced fish catches and lower incomes for local fishers. Consequently, community members became increasingly aware of the need to restore marine resources. The establishment of the Na Thung Blue Swimming Crab Bank emerged from the collective efforts of local fishers and related stakeholders to address the decline in blue swimming crab populations. The initiative involved the formation of a management committee, the development of operational guidelines, and the encouragement of fishers to donate berried female crabs for incubation

Citation : พุธวิมล คชรัตน์ และ วิสุทธิ์ เหมหมัน. (2569). วิถีชาวประมงพื้นบ้าน “คนสองอ่าว” อ่าวพนังตัก-อ่าวปากหาด: กรณีศึกษาธนาคารปูม้านาทุ่ง ตำบลนาทุ่ง อำเภอเมืองชุมพร จังหวัดชุมพร. วารสารการจัดการนวัตกรรมเพื่อสังคม, 1(1), 36–53 สืบค้นจาก https://so19.tci-thaijo.org/index.php/JSIM

until hatching, after which juvenile crabs were released back into the sea. In addition, continuous monitoring, knowledge sharing, and collaboration with external organizations contributed to the ongoing development of the crab bank. As a result, the Na Thung Blue Swimming Crab Bank has evolved into an effective community-based mechanism for marine conservation and restoration and serves as a local learning center for sustainable marine resource management.

Keywords : Small-Scale Fishers; Small-Scale Fishers' Livelihoods; Two Bays Community; Blue Swimming Crab Bank

บทนำ

ประมงพื้นบ้าน หมายถึง การทำการประมงในเขตทะเลชายฝั่งโดยใช้เรือประมงหรือเครื่องมือประมงที่มิใช่การประมงพาณิชย์ ตามที่กำหนดไว้ในพระราชกำหนดการประมง พ.ศ. 2558 ซึ่งถือเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีความสำคัญต่อชุมชนชายฝั่งของประเทศไทยมาอย่างยาวนาน ชาวประมงพื้นบ้านส่วนใหญ่อาศัยอยู่ตามแนวชายฝั่งทะเล ปากแม่น้ำ และพื้นที่ชุ่มน้ำชายฝั่ง โดยประกอบอาชีพจับสัตว์น้ำเพื่อการยังชีพและจำหน่ายส่วนเกินเพื่อสร้างรายได้แก่ครัวเรือน วิถีชีวิตของชาวประมงพื้นบ้านมีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับทรัพยากรธรรมชาติ ระบบนิเวศทางทะเล และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สั่งสมและถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น จนก่อให้เกิดอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่สะท้อนความผูกพันระหว่างมนุษย์กับทะเลอย่างลึกซึ้ง (กองเลขานุการสมาพันธ์ชาวประมงพื้นบ้านภาคใต้, 2545; เสรี พงศ์พิศ, 2550)

นอกจากบทบาทด้านเศรษฐกิจแล้ว ชุมชนประมงพื้นบ้านยังมีบทบาทสำคัญในการดูแลรักษาทรัพยากรชายฝั่งผ่านระบบความรู้และกติกาชุมชนที่พัฒนาขึ้นตามบริบทของแต่ละพื้นที่ การใช้เครื่องมือประมงอย่างเหมาะสม การกำหนดเขตทำกิน และการเคารพต่อฤดูกาลของสัตว์น้ำ ล้วนเป็นกลไกทางสังคมที่ช่วยรักษาสมดุลของระบบนิเวศชายฝั่ง อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การขยายตัวของการประมงเชิงพาณิชย์ การพัฒนาพื้นที่ชายฝั่ง และการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อม ส่งผลให้ทรัพยากรสัตว์น้ำในหลายพื้นที่ลดลงอย่างต่อเนื่อง กระทบต่อความมั่นคงทางอาหารและคุณภาพชีวิตของชาวประมงพื้นบ้าน (Pomeroy & Berkes, 1997; Berkes, 2009)

จังหวัดชุมพรเป็นจังหวัดชายฝั่งทะเลฝั่งอ่าวไทยที่มีความสำคัญด้านการประมงและทรัพยากรทางทะเล ได้รับการขนานนามว่าเป็น "ประตูสู่ภาคใต้" มีพื้นที่ชายฝั่งทะเลยาวประมาณ 222 กิโลเมตร ครอบคลุมพื้นที่ชายฝั่งใน 6 อำเภอ และมีระบบนิเวศชายฝั่งที่หลากหลาย ทั้งอ่าว หาดทราย ป่าชายเลน เกาะ และแนวหญ้าทะเล ซึ่งเอื้อต่อการดำรงชีวิตของสัตว์น้ำเศรษฐกิจหลายชนิด (ชลดรงค์ ทองสง และ

Citation : พุธวิมล คชรัตน์ และ วิสุทธิ์ เหมหมัน. (2569). วิถีชาวประมงพื้นบ้าน "คนสองอ่าว" อ่าวพนังตัก-อ่าวปากหาด: กรณีศึกษาธนาคารปูม้านาทุ่ง ตำบลนาทุ่ง อำเภอเมืองชุมพร จังหวัดชุมพร.
วารสารการจัดการนวัตกรรมเพื่อสังคม, 1(1), 36–53 สืบค้นจาก https://so19.tci-thaijo.org/index.php/JSIM

คณะ, 2555) โดยเฉพาะบริเวณอ่าวพนังตักและอ่าวปากหาด ตำบลนาทุ่ง อำเภอเมืองชุมพร ซึ่งเป็นแหล่งทำประมงพื้นบ้านที่สำคัญของชุมชนชายฝั่งในพื้นที่ ทั้งสองอ่าวมีแหลมหัวโม่งเป็นจุดแบ่งเขตทางภูมิศาสตร์ และเป็นพื้นที่ที่ชาวประมงพื้นบ้านใช้ประโยชน์จากทรัพยากรทางทะเลมาอย่างต่อเนื่องเป็นเวลาหลายชั่วอายุคน จนเกิดอัตลักษณ์ร่วมของชุมชนที่เรียกตนเองว่า “คนสองอ่าว”

อ่าวพนังตักและอ่าวปากหาดยังมีความสำคัญในฐานะพื้นที่รองรับน้ำจากโครงการพัฒนาพื้นที่หนองใหญ่ตามแนวพระราชดำริ ซึ่งเป็นโครงการสำคัญในการบริหารจัดการน้ำและแก้ไขปัญหาอุทกภัยของจังหวัดชุมพร แม้โครงการดังกล่าวจะก่อให้เกิดประโยชน์อย่างมากต่อพื้นที่เมืองชุมพร แต่การเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมชายฝั่งและระบบนิเวศทางน้ำในพื้นที่ปลายน้ำยังเป็นประเด็นที่ควรได้รับการศึกษาอย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะผลกระทบต่อวิถีชีวิตชาวประมงพื้นบ้านและความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรสัตว์น้ำ

จากการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมและแรงกดดันจากกิจกรรมของมนุษย์ในช่วงหลายปีที่ผ่านมา ชาวประมงพื้นบ้านในพื้นที่สะท้อนตรงกันว่าปริมาณสัตว์น้ำและปูม้าลดลงอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้ผลผลิตการประมงและรายได้ของครัวเรือนลดลง สถานการณ์ดังกล่าวก่อให้เกิดความตระหนักร่วมกันถึงความจำเป็นในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรทางทะเล โดยเฉพาะปูม้า ซึ่งเป็นสัตว์น้ำเศรษฐกิจสำคัญของชุมชนชายฝั่งอ่าวไทย และมีศักยภาพในการฟื้นตัวของประชากรได้ค่อนข้างรวดเร็วหากได้รับการจัดการที่เหมาะสม (กรมประมง, 2563)

ด้วยเหตุนี้ ชาวประมงพื้นบ้านและภาคีเครือข่ายในพื้นที่จึงได้ร่วมกันจัดตั้ง “ธนาคารปูม้านาทุ่ง” ขึ้น เพื่อเป็นกลไกการจัดการทรัพยากรทางทะเลโดยชุมชน ผ่านการรวบรวมแม่ปูม้าไข่นอกกระดองมาอนุบาลจนฟักเป็นลูกปู ก่อนปล่อยคืนสู่ทะเล อันเป็นรูปแบบการอนุรักษ์ที่ได้รับการยอมรับอย่างแพร่หลายในหลายพื้นที่ชายฝั่งของประเทศไทย เนื่องจากเป็นกระบวนการที่เปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการดูแลทรัพยากรของตนเอง และช่วยสร้างความตระหนักด้านการอนุรักษ์ควบคู่ไปกับการสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างชุมชน หน่วยงานภาครัฐ และองค์กรภาคประชาสังคม (สุรศักดิ์ อุดมศิลป์ และคณะ, 2561)

ดังนั้น การศึกษาครั้งนี้จึงมุ่งศึกษาวิถีชีวิตและการประกอบอาชีพของชาวประมงพื้นบ้าน “คนสองอ่าว” รวมทั้งศึกษากระบวนการจัดตั้งและการดำเนินงานของธนาคารปูม้านาทุ่งในฐานะกรณีศึกษาของการจัดการทรัพยากรทางทะเลโดยชุมชน เพื่อสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับพลวัตของวิถีชุมชนประมงพื้นบ้าน การปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรชายฝั่ง และแนวทางการอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลที่ตั้งอยู่บนฐานการมีส่วนร่วมของชุมชน อันจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาชุมชนชายฝั่งและการจัดการทรัพยากรทางทะเลอย่างยั่งยืนในอนาคต

Citation : พุธวิมล คชรัตน์ และ วิสุทธิ์ เหมหมัน. (2569). วิถีชาวประมงพื้นบ้าน “คนสองอ่าว” อ่าวพนังตัก-อ่าวปากหาด: กรณีศึกษาธนาคารปูม้านาทุ่ง ตำบลนาทุ่ง อำเภอเมืองชุมพร จังหวัดชุมพร.
วารสารการจัดการนวัตกรรมเพื่อสังคม, 1(1), 36–53 สืบค้นจาก https://so19.tci-thaijo.org/index.php/JSIM

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาวิถีชีวิตและการประกอบอาชีพของชาวประมงพื้นบ้านคนสองอ่าว (อ่าวพนังตัก –อ่าวปากหาด) ตำบลนาทุ่ง อำเภอเมืองชุมพร จังหวัดชุมพร

2. เพื่อศึกษากระบวนการจัดตั้ง และการดำเนินงานของธนาคารปูม้านาทุ่งในการฟื้นฟูทรัพยากรปูม้าและทรัพยากรทางทะเลของชุมชนอย่างมีส่วนร่วม

วิธีดำเนินการวิจัย

1. รูปแบบการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพแบบกรณีศึกษา (Qualitative Case Study) มุ่งศึกษาวิถีชีวิตและการประกอบอาชีพของชาวประมงพื้นบ้าน “คนสองอ่าว” ในพื้นที่อ่าวพนังตักและอ่าวปากหาด ตำบลนาทุ่ง อำเภอเมืองชุมพร จังหวัดชุมพร รวมทั้งศึกษากระบวนการจัดตั้งและการดำเนินงานของธนาคารปูม้านาทุ่งในฐานะกลไกการจัดการทรัพยากรทางทะเลโดยชุมชน การวิจัยเชิงกรณีศึกษามุ่งทำความเข้าใจปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในบริบทจริงอย่างลุ่มลึก โดยอาศัยข้อมูลจากหลายแหล่งเพื่อให้เห็นความสัมพันธ์ของปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับกรณีศึกษา (Yin, 2018; Stake, 1995)

2. พื้นที่ศึกษา

พื้นที่ศึกษา ได้แก่ ชุมชนประมงพื้นบ้านบริเวณอ่าวพนังตักและอ่าวปากหาด หมู่ที่ 7 ตำบลนาทุ่ง อำเภอเมืองชุมพร จังหวัดชุมพร ซึ่งเป็นพื้นที่ประกอบอาชีพประมงพื้นบ้านและเป็นที่ตั้งของธนาคารปูม้านาทุ่ง โดยเลือกพื้นที่ดังกล่าวเนื่องจากเป็นชุมชนที่มีความโดดเด่นด้านวิถีประมงพื้นบ้าน การรวมตัวของชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเล และมีการดำเนินงานธนาคารปูม้าอย่างต่อเนื่องจนเป็นที่ยอมรับในระดับชุมชนและเครือข่ายการอนุรักษ์ชายฝั่ง (Creswell & Poth, 2018)

3. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ได้มาจากการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยพิจารณาจากผู้ที่มีความรู้ ประสบการณ์ และมีส่วนเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตชาวประมงพื้นบ้านและการดำเนินงานของธนาคารปูม้านาทุ่ง เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครอบคลุมและสอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย (Patton, 2015) ประกอบด้วย ผู้นำชุมชน จำนวน 3 คน ชาวประมงพื้นบ้าน จำนวน 15 คน คณะกรรมการธนาคารปูม้านาทุ่ง จำนวน 5 คน และตัวแทนหน่วยงานภาครัฐและภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง จำนวน 5 คน รวมผู้ให้ข้อมูลสำคัญทั้งสิ้น 28 คน

4. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ประกอบด้วย 1) แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-Structured Interview) 2) แนวคำถามสำหรับการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion Guide)

Citation : พุธวิมล คชรัตน์ และ วิสุทธิ์ เหมหมัน. (2569). วิถีชาวประมงพื้นบ้าน “คนสองอ่าว” อ่าวพนังตัก-อ่าวปากหาด: กรณีศึกษาธนาคารปูม้านาทุ่ง ตำบลนาทุ่ง อำเภอเมืองชุมพร จังหวัดชุมพร.
วารสารการจัดการนวัตกรรมเพื่อสังคม, 1(1), 36–53 สืบค้นจาก https://so19.tci-thaijo.org/index.php/JSIM

|3) แบบบันทึกการสังเกต (Observation Form) 4) แบบบันทึกภาคสนาม (Field Notes) และ 5) แบบบันทึกข้อมูลจากเอกสาร (Document Review Form) ซึ่งเป็นเครื่องมือที่เหมาะสมสำหรับการศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคมและวัฒนธรรมในบริบทจริง เนื่องจากสามารถเข้าถึงมุมมอง ประสบการณ์ และความหมายที่ผู้ให้ข้อมูลสร้างขึ้นจากการดำรงชีวิตในชุมชน (Merriam & Tisdell, 2016)

5. การเก็บรวบรวมข้อมูล

5.1 การศึกษาเอกสาร

ผู้วิจัยศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากหนังสือ ตำรา บทความวิชาการ งานวิจัย รายงานทางราชการ และเอกสารที่เกี่ยวข้องกับประมงพื้นบ้าน การจัดการทรัพยากรทางทะเลโดยชุมชน และการดำเนินงานของธนาคารปูม้า เพื่อนำมาใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการวิเคราะห์และตีความผลการวิจัย (Bowen, 2009)

5.2 การสัมภาษณ์เชิงลึก

ผู้วิจัยดำเนินการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ โดยใช้แนวคำถามกึ่งโครงสร้างเพื่อเปิดโอกาสให้ผู้ให้ข้อมูลได้ถ่ายทอดประสบการณ์ มุมมอง และความคิดเห็นเกี่ยวกับวิถีชีวิต การประกอบอาชีพ การเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรทางทะเล และกระบวนการจัดตั้งธนาคารปูม้านาทุ่งอย่างอิสระ (Kvale & Brinkmann, 2009)

5.3 การสังเกต

ผู้วิจัยใช้การสังเกตทั้งแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม เพื่อศึกษาสภาพพื้นที่ วิถีชีวิตการทำประมงพื้นบ้าน กิจกรรมการอนุบาลแม่ปูม้า การปล่อยลูกปูคืนสู่ธรรมชาติ และกิจกรรมอื่นที่เกี่ยวข้องกับธนาคารปูม้านาทุ่ง โดยบันทึกข้อมูลภาคสนามอย่างเป็นระบบเพื่อใช้ประกอบการวิเคราะห์ข้อมูล (Spradley, 1980)

5.4 การสนทนากลุ่ม

ผู้วิจัยจัดการสนทนากลุ่มกับชาวประมงพื้นบ้าน คณะกรรมการธนาคารปูม้า และผู้เกี่ยวข้อง เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเกี่ยวกับสถานการณ์ทรัพยากรทางทะเล ผลการดำเนินงานของธนาคารปูม้า ปัญหาอุปสรรค และแนวทางการพัฒนาในอนาคต ซึ่งช่วยให้เกิดการตรวจสอบและยืนยันข้อมูลจากหลายมุมมอง (Krueger & Casey, 2015)

6. การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล

ผู้วิจัยตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลด้วยวิธีการตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) โดยเปรียบเทียบข้อมูลจากแหล่งข้อมูล บุคคล วิธีการเก็บข้อมูล และเอกสารที่แตกต่างกัน เพื่อยืนยันความถูกต้องและความสอดคล้องของข้อมูล อันเป็นแนวทางที่ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางในการวิจัยเชิงคุณภาพ (Denzin, 1978; Lincoln & Guba, 1985)

Citation : พุธวิมล คชรัตน์ และ วิสุทธิ์ เหมหมัน. (2569). วิถีชาวประมงพื้นบ้าน “คนสองอ่าว” อ่าวพนังตัก-อ่าวปากหาด: กรณีศึกษาธนาคารปูม้านาทุ่ง ตำบลนาทุ่ง อำเภอเมืองชุมพร จังหวัดชุมพร. วารสารการจัดการนวัตกรรมเพื่อสังคม, 1(1), 36–53 สืบค้นจาก https://so19.tci-thaijo.org/index.php/JSIM

7. การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้การวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) เริ่มจากการจัดระเบียบข้อมูล การอ่านข้อมูลซ้ำหลายครั้ง การกำหนดรหัสข้อมูล (Coding) การจัดหมวดหมู่ และการสังเคราะห์ประเด็นสำคัญตามวัตถุประสงค์การวิจัย ก่อนนำเสนอผลการวิจัยในลักษณะพรรณนาความและเชื่อมโยงกับแนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง (Miles, Huberman, & Saldaña, 2014; Schreier, 2012)

ผลการวิจัย

4.1 ผลการศึกษาวิถีชีวิตและการประกอบอาชีพของชาวประมงพื้นบ้านคนสองอ่าว (อ่าวพนังตัก–อ่าวปากหาด) ตำบลนาทุ่ง อำเภอเมืองชุมพร จังหวัดชุมพร

ผลการศึกษาพบว่า ชาวประมงพื้นบ้านคนสองอ่าวมีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับทะเลและทรัพยากรชายฝั่งมาอย่างยาวนาน โดยส่วนใหญ่ประกอบอาชีพประมงพื้นบ้านเป็นอาชีพหลัก ใช้เรือขนาดเล็กและเครื่องมือประมงพื้นบ้าน เช่น อวนปู อวนปลา ลอบปู และเบ็ดตกปลา ออกทำการประมงในบริเวณอ่าวพนังตัก อ่าวปากหาด และพื้นที่ชายฝั่งใกล้เคียง การประกอบอาชีพประมงมิได้เป็นเพียงกิจกรรมทางเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ยังเป็นวิถีชีวิตที่เชื่อมโยงกับความสัมพันธ์ภายในครอบครัว ชุมชน และทรัพยากรธรรมชาติที่หล่อเลี้ยงผู้คนในพื้นที่มาหลายชั่วอายุคน

4.1.1 ลักษณะวิถีชีวิตของชาวประมงพื้นบ้านคนสองอ่าว

ชาวประมงพื้นบ้านในพื้นที่มีวิถีชีวิตที่สอดคล้องกับจังหวะของธรรมชาติ โดยเฉพาะสภาพลมฟ้าอากาศ กระแสน้ำขึ้นน้ำลง และฤดูกาลของสัตว์น้ำ การออกเรือประมงแต่ละวันจะเริ่มตั้งแต่ช่วงเช้ามืดหรือในเวลากลางคืน ขึ้นอยู่กับชนิดของสัตว์น้ำและสภาพอากาศในแต่ละช่วงเวลา

จากการสัมภาษณ์พบว่า สมาชิกในครัวเรือนมีบทบาทร่วมกันในการประกอบอาชีพประมง ตั้งแต่การจัดเตรียมเครื่องมือ การซ่อมแซมอวน การคัดแยกสัตว์น้ำ การจำหน่ายผลผลิต และการแปรรูปสัตว์น้ำเพื่อบริโภคหรือจำหน่ายเพิ่มเติม ทำให้การประมงพื้นบ้านเป็นทั้งอาชีพและวิถีชีวิตของครอบครัว

ผู้ให้ข้อมูลรายหนึ่งกล่าวว่า

“...ผมทำประมงมาตั้งแต่เด็ก ตามพ่อออกเรือมาตั้งแต่อายุสิบกว่าปี ทุกวันนี้ก็ยังทำอยู่ ลูกหลานก็ช่วยกันหมด คนในบ้านแทบทุกคนเกี่ยวข้องกับทะเลทั้งนั้น...”

(ผู้ให้ข้อมูลรหัส KI-01, สัมภาษณ์วันที่ 15 กรกฎาคม 2562)

Citation : พุธวิมล คชรัตน์ และ วิสุทธิ์ เหมหมัน. (2569). วิถีชาวประมงพื้นบ้าน “คนสองอ่าว” อ่าวพนังตัก-อ่าวปากหาด: กรณีศึกษาธนาคารปูม้านาทุ่ง ตำบลนาทุ่ง อำเภอเมืองชุมพร จังหวัดชุมพร. วารสารการจัดการนวัตกรรมเพื่อสังคม, 1(1), 36–53 สืบค้นจาก https://so19.tci-thaijo.org/index.php/JSIM

นอกจากนี้ ชุมชนยังคงรักษาความเชื่อและวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับทะเลไว้ เช่น การไหว้แม่ย่านางเรือก่อนออกทะเล ความเชื่อเรื่องฤกษ์ยามในการเดินเรือ และการเคารพต่อธรรมชาติและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คุ้มครองทะเล ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชิงวัฒนธรรมระหว่างชุมชนกับทรัพยากรทางทะเล

ผู้ให้ข้อมูลอาวุโสในชุมชนกล่าวว่า

“...คนสมัยก่อนสอนกันว่า ทะเลคือบ้านของเรา ถ้าทำลายทะเล วันหนึ่งทะเลก็จะไม่เหลืออะไรให้ลูกหลาน เราเลยต้องรู้จักใช้และรักษาไปพร้อมกัน...”

(ผู้ให้ข้อมูลรหัส KI-03, สัมภาษณ์วันที่ 17 กรกฎาคม 2562)

จากข้อมูลดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า วิถีชีวิตของชาวประมงพื้นบ้านคนสองอ่าวมิได้ผูกพันกับทะเลในมิติของการประกอบอาชีพเท่านั้น แต่ยังครอบคลุมถึงระบบคุณค่า ความเชื่อ และภูมิปัญญาที่สืบทอดต่อเนื่องจากอดีตสู่ปัจจุบัน

4.1.2 การเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรทางทะเลและผลกระทบต่อวิถีชีวิต

จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลายกลุ่มพบว่า ในอดีตอ่าวพนังตักและอ่าวปากหาดมีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรสัตว์น้ำเป็นอย่างมาก ชาวประมงสามารถจับปูม้า ปลา กุ้ง และสัตว์น้ำเศรษฐกิจชนิดต่าง ๆ ได้ในปริมาณมาก ใช้เวลาออกเรือเพียงไม่กี่ชั่วโมงก็สามารถสร้างรายได้เพียงพอต่อการดำรงชีพ

ผู้ให้ข้อมูลรายหนึ่งเล่าว่า

“...เมื่อก่อนออกเรือไม่กี่ชั่วโมงก็ได้ปูเต็มลำ อวนหนึ่งยกขึ้นมามีทั้งปลา ทั้งปู ทั้งหมึก เดี๋ยวนี้บางวันออกไปทั้งวันยังแทบไม่ได้อะไรกลับมา...”

(ผู้ให้ข้อมูลรหัส KI-07, สัมภาษณ์วันที่ 18 กรกฎาคม 2562)

อย่างไรก็ตาม ในช่วงประมาณ 10 ปีที่ผ่านมา ชาวประมงส่วนใหญ่เห็นตรงกันว่าปริมาณสัตว์น้ำลดลงอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะปูม้าซึ่งเคยเป็นสัตว์น้ำเศรษฐกิจสำคัญของชุมชน ส่งผลให้รายได้ของครัวเรือนลดลง และต้องใช้เวลาในการทำประมงมากขึ้นเพื่อให้ได้ผลผลิตในระดับเดิม

Citation : พุธวิมล คชรัตน์ และ วิสุทธิ์ เหมหมัน. (2569). วิถีชาวประมงพื้นบ้าน “คนสองอ่าว” อ่าวพนังตัก-อ่าวปากหาด: กรณีศึกษาธนาคารปูม้านาทุ่ง ตำบลนาทุ่ง อำเภอเมืองชุมพร จังหวัดชุมพร. วารสารการจัดการนวัตกรรมเพื่อสังคม, 1(1), 36–53 สืบค้นจาก https://so19.tci-thaijo.org/index.php/JSIM

ผู้ให้ข้อมูลซึ่งเป็นคณะกรรมการธนาคารปูม้ากล่าวว่า

“...แต่ก่อนปูม้ามีเยอะมาก ชาวบ้านจับได้ทุกวัน แต่ช่วงหลังเริ่มลดลงจนเห็นชัด หลายคนเริ่มกังวลว่าถ้าปล่อยไว้แบบนี้ อีกไม่นานลูกหลานอาจไม่มีปูให้จับแล้ว...”

(ผู้ให้ข้อมูลรหัส KI-12, สัมภาษณ์วันที่ 20 กรกฎาคม 2562)

การลดลงของทรัพยากรสัตว์น้ำส่งผลกระทบโดยตรงต่อคุณภาพชีวิตของชาวประมง ทั้งในด้านรายได้ ความมั่นคงทางอาหาร และความมั่นคงทางอาชีพ ทำให้เกิดความตระหนักร่วมกันถึงความจำเป็นในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรทางทะเลของชุมชน

4.1.3 การปรับตัวของชาวประมงพื้นบ้าน

ภายใต้สถานการณ์การเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรทางทะเล ชาวประมงพื้นบ้านคนสองอ่าวได้พยายามปรับตัวในหลายรูปแบบ เพื่อลดผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อการดำรงชีวิตและรักษาอาชีพประมงพื้นบ้านไว้

การปรับตัวที่สำคัญ ได้แก่ การลดจำนวนวันออกเรือในช่วงฤดูมรสุม การประกอบอาชีพเสริม เช่น รับจ้างทั่วไป ทำสวน และค้าขาย รวมทั้งการปรับเปลี่ยนเครื่องมือประมงให้เหมาะสมกับสภาพทรัพยากรที่เปลี่ยนแปลงไป

ผู้ให้ข้อมูลรายหนึ่งกล่าวว่า

“...ทุกวันนี้ทำประมงอย่างเดียวไม่ได้แล้ว ต้องมีอาชีพเสริม บางช่วงก็ไปรับจ้างตัดปาล์ม รับจ้างก่อสร้าง เพราะรายได้จากทะเลไม่แน่นอนเหมือนเมื่อก่อน...”

(ผู้ให้ข้อมูลรหัส KI-09, สัมภาษณ์วันที่ 21 กรกฎาคม 2562)

นอกจากนี้ ชาวประมงจำนวนมากยังเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลของชุมชน โดยเฉพาะการดำเนินงานของธนาคารปูม้านาทุ่ง ซึ่งถือเป็นกลไกสำคัญในการฟื้นฟูประชากรปูม้าและสร้างจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลในระดับชุมชน

Citation : พุธวิมล คชรัตน์ และ วิสุทธิ์ เหมหมัน. (2569). วิถีชาวประมงพื้นบ้าน “คนสองอ่าว” อ่าวพนังตัก-อ่าวปากหาด: กรณีศึกษาธนาคารปูม้านาทุ่ง ตำบลนาทุ่ง อำเภอเมืองชุมพร จังหวัดชุมพร. วารสารการจัดการนวัตกรรมเพื่อสังคม, 1(1), 36–53 สืบค้นจาก https://so19.tci-thaijo.org/index.php/JSIM

ประธานธนาคารปูม้านาทุ่งกล่าวว่า

“...พวกเรารู้ว่าถ้าไม่ช่วยกันอนุรักษ์ วันหนึ่งก็จะไม่มีปูให้จับอีก ธนาคารปูม้าจึงเป็นความหวังของชุมชนในการฟื้นฟูทะเลให้กลับมาอุดมสมบูรณ์เหมือนเดิม...”

(ผู้ให้ข้อมูลรหัส KI-15, สัมภาษณ์วันที่ 22 กรกฎาคม 2562)

ผลการศึกษาสะท้อนให้เห็นว่า แม้ชาวประมงพื้นบ้านคนสองอ่าวจะเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรทางทะเลและความไม่แน่นอนทางเศรษฐกิจ แต่ยังคงมีศักยภาพในการปรับตัวผ่านการพึ่งพาอาศัยกันภายในชุมชน การสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น และการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเล โดยเฉพาะการดำเนินงานของธนาคารปูม้านาทุ่ง ซึ่งกลายเป็นกลไกสำคัญในการสร้างความร่วมมือของชุมชนและเป็นรากฐานของการจัดการทรัพยากรทางทะเลอย่างยั่งยืนในพื้นที่ต่อไป

4.2 ผลการศึกษากระบวนการจัดตั้งและการดำเนินงานของธนาคารปูม้านาทุ่งในการฟื้นฟูทรัพยากรปูม้าและทรัพยากรทางทะเลของชุมชนอย่างมีส่วนร่วม

ผลการศึกษาพบว่า ธนาคารปูม้านาทุ่งเกิดขึ้นจากความร่วมมือของชาวประมงพื้นบ้าน ผู้นำชุมชน และหน่วยงานภาคีที่เกี่ยวข้อง ภายหลังจากที่ชุมชนประสบปัญหาการลดลงของทรัพยากรปูม้าและสัตว์น้ำชายฝั่งอย่างต่อเนื่อง จนส่งผลกระทบต่อรายได้และวิถีชีวิตของครัวเรือนประมงในพื้นที่ ชุมชนจึงร่วมกันแสวงหาแนวทางในการฟื้นฟูทรัพยากรทางทะเล โดยเลือกใช้รูปแบบธนาคารปูม้าเป็นกลไกสำคัญในการอนุรักษ์และเพิ่มปริมาณปูม้าในธรรมชาติ

4.2.1 กระบวนการจัดตั้งธนาคารปูม้านาทุ่ง

จากการศึกษาพบว่า จุดเริ่มต้นของการจัดตั้งธนาคารปูม้านาทุ่งเกิดจากการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างชาวประมงพื้นบ้านในชุมชน ซึ่งต่างตระหนักถึงปัญหาการลดลงของทรัพยากรสัตว์น้ำ โดยเฉพาะปูม้าที่เคยเป็นสัตว์น้ำเศรษฐกิจสำคัญของชุมชน

ผู้ให้ข้อมูลรายหนึ่งกล่าวว่า

“...เมื่อก่อนออกเรือวันเดียวก็ได้ปูม้าหลายสิบกิโลกรัม แต่ช่วงหลังจับได้น้อยลงทุกปี พวกเราจึงเริ่มคุยกันว่าจะทำอย่างไรให้ปูม้ากลับมาเหมือนเดิม...”

(ผู้ให้ข้อมูลรหัส KI-11, สัมภาษณ์วันที่ 10 สิงหาคม 2562)

Citation : พุธวิมล คชรัตน์ และ วิสุทธิ์ เหมหมัน. (2569). วิถีชาวประมงพื้นบ้าน “คนสองอ่าว” อ่าวพนังตัก-อ่าวปากหาด: กรณีศึกษาธนาคารปูม้านาทุ่ง ตำบลนาทุ่ง อำเภอเมืองชุมพร จังหวัดชุมพร. วารสารการจัดการนวัตกรรมเพื่อสังคม, 1(1), 36–53 สืบค้นจาก https://so19.tci-thaijo.org/index.php/JSIM

ภายหลังจากการหารือร่วมกัน ชาวประมงและผู้นำชุมชนได้ศึกษาตัวอย่างการดำเนินงานธนาคารปูม้าจากพื้นที่อื่น รวมทั้งได้รับคำแนะนำจากหน่วยงานด้านประมง จนนำไปสู่การจัดประชุมชุมชนเพื่อจัดตั้งธนาคารปูม้านาทุ่งอย่างเป็นทางการ

มีการแต่งตั้งคณะกรรมการบริหาร ประกอบด้วยประธาน รองประธาน เลขานุการ เหรัญญิก และคณะทำงานฝ่ายต่าง ๆ เพื่อรับผิดชอบการดำเนินงาน รวมทั้งกำหนดกติกาและแนวทางปฏิบัติร่วมกันของสมาชิก

ประธานธนาคารปูม้ากล่าวว่า

“...ตอนเริ่มต้นเราไม่มีอะไรเลย มีเพียงความตั้งใจของชาวบ้านที่อยากฟื้นฟูทะเล ทุกคนจึงช่วยกันคนละไม้คนละมือ ตั้งกติกาและแบ่งหน้าที่กันทำงาน...”

(ผู้ให้ข้อมูลรหัส KI-15, สัมภาษณ์วันที่ 12 สิงหาคม 2562)

4.2.2 กระบวนการดำเนินงานของธนาคารปูม้านาทุ่ง

ผลการศึกษาพบว่า การดำเนินงานของธนาคารปูม้านาทุ่งมุ่งเน้นการอนุรักษ์แม่ปูม้าไข่นอกกระดองโดยรณรงค์ให้ชาวประมงนำแม่ปูม้าที่จับได้มาฝากไว้ที่ธนาคารปูม้าแทนการจำหน่าย

เมื่อได้รับแม่ปูม้าไข่นอกกระดอง คณะกรรมการจะนำไปอนุบาลในถังพักที่มีระบบให้อากาศจนกระทั่งไข่ฟักเป็นลูกปู จากนั้นจึงปล่อยลูกปูคืนสู่ทะเลบริเวณชายฝั่งของชุมชน

คณะกรรมการธนาคารปูม้ารายหนึ่งอธิบายว่า

“...ถ้าเป็นไข่แก่สีดำจะใช้เวลาไม่นานก็ฟักออกเป็นตัว เราจะดูแลจนแน่ใจว่าลูกปูแข็งแรงแล้วจึงนำไปปล่อยคืนสู่ทะเล...”

(ผู้ให้ข้อมูลรหัส KI-13, สัมภาษณ์วันที่ 14 สิงหาคม 2562)

นอกจากการอนุบาลแม่ปูม้าแล้ว คณะกรรมการยังมีการบันทึกข้อมูลจำนวนแม่ปู จำนวนลูกปูที่ปล่อยคืนสู่ธรรมชาติ และจัดประชุมสรุปผลการดำเนินงานอย่างสม่ำเสมอ

Citation : พุธวิมล คชรัตน์ และ วิสุทธิ์ เหมหมัน. (2569). วิถีชาวประมงพื้นบ้าน “คนสองอ่าว” อ่าวพนังตัก-อ่าวปากหาด: กรณีศึกษาธนาคารปูม้านาทุ่ง ตำบลนาทุ่ง อำเภอเมืองชุมพร จังหวัดชุมพร. วารสารการจัดการนวัตกรรมเพื่อสังคม, 1(1), 36–53 สืบค้นจาก https://so19.tci-thaijo.org/index.php/JSIM

4.2.3 การมีส่วนร่วมของชุมชนและภาคีเครือข่าย

ผลการศึกษาพบว่า ความสำเร็จของธนาคารปูม้านาทุ่งเกิดจากการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในชุมชน โดยชาวประมงพื้นบ้านเป็นกลุ่มหลักที่สนับสนุนแม่ปูม้าไข่นอกกระดองและเข้าร่วมกิจกรรมอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเล

ผู้ให้ข้อมูลรายหนึ่งกล่าวว่า

“...ตอนนี้ใครจับแม่ปูไข่นอกกระดองได้ก็จะนำมาฝากที่ธนาคารปูม้า เพราะทุกคนรู้ว่าถ้าปล่อยให้ฟักเป็นลูกปู จะช่วยเพิ่มปริมาณปูในทะเลได้มาก...”

(ผู้ให้ข้อมูลรหัส KI-08, สัมภาษณ์วันที่ 15 สิงหาคม 2562)

ขณะเดียวกัน หน่วยงานภาครัฐ สถาบันการศึกษา และเครือข่ายธนาคารปูม้าในจังหวัดชุมพร ได้เข้ามาสนับสนุนองค์ความรู้ อุปกรณ์ และการพัฒนาศักยภาพของคณะกรรมการธนาคารปูม้าอย่างต่อเนื่อง

ผู้นำชุมชนกล่าวว่า

“...เราไม่ได้ทำงานกันเพียงลำพัง แต่มีหลายหน่วยงานเข้ามาช่วยให้ความรู้และให้คำปรึกษา ทำให้การดำเนินงานมีความเป็นระบบมากขึ้น...”

(ผู้ให้ข้อมูลรหัส KI-04, สัมภาษณ์วันที่ 16 สิงหาคม 2562)

4.2.4 ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงาน

ผลการศึกษาพบว่า การดำเนินงานของธนาคารปูม้านาทุ่งช่วยสร้างความตระหนักด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลแก่ชาวประมงพื้นบ้านและคนในชุมชนอย่างกว้างขวาง ชุมชนเกิดความร่วมมือในการดูแลทรัพยากรชายฝั่งมากขึ้น และเริ่มพัฒนากลไกการจัดการทรัพยากรทางทะเลโดยชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม

Citation : พุธวิมล คชรัตน์ และ วิสุทธิ์ เหมหมัน. (2569). วิถีชาวประมงพื้นบ้าน “คนสองอ่าว” อ่าวพนังตัก-อ่าวปากหาด: กรณีศึกษาธนาคารปูม้านาทุ่ง ตำบลนาทุ่ง อำเภอเมืองชุมพร จังหวัดชุมพร. วารสารการจัดการนวัตกรรมเพื่อสังคม, 1(1), 36–53 สืบค้นจาก https://so19.tci-thaijo.org/index.php/JSIM

ผู้ให้ข้อมูลรายหนึ่งกล่าวว่า

“...สิ่งที่เห็นชัดที่สุดคือคนในชุมชนเริ่มหวงแหนทรัพยากรทะเลมากขึ้น ทุกคนรู้ว่าทะเลเป็นของส่วนรวมและต้องช่วยกันดูแล...”

(ผู้ให้ข้อมูลรหัส KI-18, สัมภาษณ์วันที่ 18 สิงหาคม 2562)

นอกจากนี้ ธนาคารปูม้านาทุ่งยังได้รับการยอมรับให้เป็นแหล่งเรียนรู้ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลของชุมชน มีคณะศึกษาดูงานจากพื้นที่ต่าง ๆ เข้ามาแลกเปลี่ยนเรียนรู้และศึกษากระบวนการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง

ประธานธนาคารปูม้ากล่าวว่า

“...จากที่เริ่มต้นกันเพียงกลุ่มเล็ก ๆ วันนี้ธนาคารปูม้ากลายเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ของชุมชน และเป็นความภาคภูมิใจของคนในพื้นที่...”

(ผู้ให้ข้อมูลรหัส KI-15, สัมภาษณ์วันที่ 20 สิงหาคม 2562)

ผลการศึกษาสะท้อนให้เห็นว่า ธนาคารปูม้านาทุ่งมิได้เป็นเพียงกิจกรรมอนุรักษ์ทรัพยากรปูม้าเท่านั้น แต่ยังเป็นกระบวนการสร้างการมีส่วนร่วม การเรียนรู้ร่วมกัน และการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในการจัดการทรัพยากรทางทะเลอย่างยั่งยืน

อภิปรายผลการวิจัย

1. วิถีชีวิตและการประกอบอาชีพของชาวประมงพื้นบ้านคนสองอ่าว

ผลการศึกษาพบว่า ชาวประมงพื้นบ้านคนสองอ่าวมีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งอย่างใกล้ชิด การประกอบอาชีพประมงพื้นบ้านมิได้เป็นเพียงกิจกรรมทางเศรษฐกิจ แต่เป็นส่วนหนึ่งของระบบสังคม วัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สั่งสมและถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น สะท้อนให้เห็นถึงลักษณะของชุมชนประมงพื้นบ้านที่มีความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติในลักษณะพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน สอดคล้องกับแนวคิดของกองเลขานุการสมาพันธ์ชาวประมงพื้นบ้านภาคใต้ (2545) อธิบายว่า วิถีประมงพื้นบ้านเป็นวิถีชีวิตที่ผูกพันกับทรัพยากรธรรมชาติ ระบบนิเวศ และวัฒนธรรมชุมชนชายฝั่ง นอกจากนี้

Citation : พุธวิมล คชรัตน์ และ วิสุทธิ์ เหมหมัน. (2569). วิถีชาวประมงพื้นบ้าน “คนสองอ่าว” อ่าวพนังตัก-อ่าวปากหาด: กรณีศึกษาธนาคารปูม้านาทุ่ง ตำบลนาทุ่ง อำเภอเมืองชุมพร จังหวัดชุมพร. วารสารการจัดการนวัตกรรมเพื่อสังคม, 1(1), 36–53 สืบค้นจาก https://so19.tci-thaijo.org/index.php/JSIM

ความรู้และภูมิปัญญาด้านการประมงของชาวบ้านส่วนใหญ่เกิดจากกระบวนการเรียนรู้ภายในครอบครัวและชุมชน เช่น การสังเกตฤดูกาล การดูทิศทางลม การเลือกใช้เครื่องมือประมง และการเคารพความเชื่อเกี่ยวกับทะเล ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดทุนทางวัฒนธรรม (Cultural Capital) ของ Bourdieu (1986) อธิบายว่า ความรู้ ความเชื่อ และประสบการณ์ที่สั่งสมในชุมชนเป็นทรัพยากรสำคัญที่ช่วยให้สมาชิกสามารถดำรงชีวิตและปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมได้อย่างไรก็ตาม ทรัพยากรสัตว์น้ำในอ่าวพนังตัก และอ่าวปากหาดลดลงอย่างต่อเนื่องในช่วงประมาณสิบปีที่ผ่านมา ส่งผลให้ผลผลิตทางการประมงและรายได้ของชาวประมงลดลงอย่างชัดเจน ประเด็นดังกล่าวสอดคล้องกับกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง (2561) รายงานสถานการณ์ด้านทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง และการกัดเซาะชายฝั่งของประเทศไทย พ.ศ. 2560 พบว่า พื้นที่ชายฝั่งหลายแห่งของประเทศไทยกำลังเผชิญกับปัญหาความเสื่อมโทรมของระบบนิเวศ การลดลงของทรัพยากรสัตว์น้ำ และผลกระทบจากกิจกรรมของมนุษย์และการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อม นอกจากนี้ การที่ชาวประมงพื้นบ้านสามารถปรับตัวโดยการประกอบอาชีพเสริม การลดต้นทุนการทำประมง และการเข้าร่วมกิจกรรมอนุรักษ์ทรัพยากรของชุมชน แสดงให้เห็นถึงศักยภาพในการปรับตัวของชุมชนท้องถิ่นภายใต้บริบทของการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม สอดคล้องกับแนวคิดทุนทางสังคม (Social Capital) ของ Putnam (1993) อธิบายว่า ความไว้วางใจ ความร่วมมือ และเครือข่ายทางสังคมเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้ชุมชนสามารถจัดการปัญหาและพัฒนาตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้น วิถีชีวิตของชาวประมงพื้นบ้านคนสองอ่าวจึงสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชิงพลวัตระหว่างคนกับทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งแม้จะเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงและข้อจำกัดต่าง ๆ แต่ยังคงสามารถรักษาอัตลักษณ์ของชุมชนและปรับตัวเพื่อความอยู่รอดได้ผ่านพลังของทุนทางวัฒนธรรมและทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชน

2. กระบวนการจัดตั้งและการดำเนินงานของธนาคารปูม้านาทุ่ง

ผลการศึกษาพบว่า การจัดตั้งธนาคารปูม้านาทุ่งเกิดจากการตระหนักร่วมกันของชาวประมงพื้นบ้านต่อปัญหาการลดลงของทรัพยากรปูม้าและสัตว์น้ำชายฝั่ง จนนำไปสู่การรวมตัวเพื่อแสวงหาแนวทางฟื้นฟูทรัพยากรทางทะเลในพื้นที่ ผลการศึกษาดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า เมื่อชุมชนเผชิญกับภาวะวิกฤตด้านทรัพยากรธรรมชาติที่ส่งผลกระทบโดยตรงต่อการดำรงชีวิตและความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ชุมชนสามารถพัฒนากลไกการจัดการตนเองขึ้นมาเพื่อตอบสนองต่อปัญหาดังกล่าวได้ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการจัดการทรัพยากรโดยชุมชน (Community-Based Resource Management: CBRM) ที่เชื่อว่าชุมชนท้องถิ่นเป็นผู้มีศักยภาพในการกำหนดกติกา ดูแล และใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างเหมาะสม เนื่องจากเป็นผู้ได้รับผลกระทบโดยตรงจากความเปลี่ยนแปลงของทรัพยากร (Pomeroy & Berkes, 1997) การที่ชาวประมงพื้นบ้านเป็นผู้ริเริ่มกำหนดกฎกติกา แต่งตั้งคณะกรรมการ และวางแนวทางการดำเนินงานร่วมกัน สะท้อนให้เห็นถึงกระบวนการสร้างสถาบันชุมชน (Community Institution Building) ที่เกิดจากฐานรากของสังคม มิได้เป็นนโยบายที่ถูกกำหนดจากภายนอกเพียงฝ่ายเดียว แต่เป็นกระบวนการที่ชุมชนเข้ามามี

Citation : พุธวิมล คชรัตน์ และ วิสุทธิ์ เหมหมัน. (2569). วิถีชาวประมงพื้นบ้าน “คนสองอ่าว” อ่าวพนังตัก-อ่าวปากหาด: กรณีศึกษาธนาคารปูม้านาทุ่ง ตำบลนาทุ่ง อำเภอเมืองชุมพร จังหวัดชุมพร.
วารสารการจัดการนวัตกรรมเพื่อสังคม, 1(1), 36–53 สืบค้นจาก https://so19.tci-thaijo.org/index.php/JSIM

บทบาทเป็นเจ้าของปัญหาและเจ้าของการแก้ไขปัญหาอย่างแท้จริง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Ostrom (1990) อธิบายว่าความสำเร็จของการจัดการทรัพยากรส่วนรวม (Common-Pool Resources) เกิดจากการที่ผู้ใช้ทรัพยากรร่วมกันกำหนดกติกาและกลไกการกำกับดูแลที่เหมาะสมกับบริบทของพื้นที่ นอกจากนี้ กระบวนการจัดตั้งธนาคารปูม้ายังสะท้อนให้เห็นถึงพลังของทุนทางสังคม (Social Capital) ที่มีอยู่ในชุมชน กล่าวคือ ความสัมพันธ์ ความไว้วางใจ และเครือข่ายความร่วมมือระหว่างชาวประมง ผู้นำชุมชน และสมาชิกในพื้นที่ เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการรวมกลุ่มและการขับเคลื่อนกิจกรรมส่วนรวม สอดคล้องกับแนวคิดของ Putnam (1993) อธิบายว่า ทุนทางสังคมเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้ชุมชนสามารถสร้างความร่วมมือและจัดการปัญหาสาธารณะได้อย่างมีประสิทธิภาพ ในด้านการดำเนินงาน ผลการวิจัยพบว่า การอนุบาลแม่ปูม้าไข่นอกกระดองก่อนปล่อยลูกปูคืนสู่ธรรมชาติ เป็นมาตรการที่ช่วยเพิ่มโอกาสรอดของลูกปูและส่งเสริมการเพิ่มประชากรปูม้าในธรรมชาติได้อย่างมีประสิทธิภาพ ผลการศึกษาดังกล่าวสอดคล้องกับแนวทางการอนุรักษ์ทรัพยากรสัตว์น้ำของกรมประมง (2561) อธิบายว่า การส่งเสริมให้ชุมชนชายฝั่งจัดตั้งธนาคารปูม้าเพื่อฟื้นฟูทรัพยากรสัตว์น้ำเศรษฐกิจ โดยอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นสำคัญ ทั้งนี้ การอนุรักษ์แม่ปูม้าไข่นอกกระดองถือเป็นมาตรการที่ช่วยเพิ่มอัตราการอยู่รอดของลูกปูได้มากกว่าการปล่อยให้แม่ปูถูกจับ และจำหน่ายเข้าสู่ตลาด ผลการวิจัยยังสะท้อนให้เห็นว่า ธนาคารปูม้านาทุ่งมิได้มุ่งเน้นเพียงการเพิ่มจำนวนปูม้าในธรรมชาติเท่านั้น แต่ยังเป็นกระบวนการสร้างการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชน ชาวประมงได้เรียนรู้เกี่ยวกับวงจรชีวิตของปูม้า ความสำคัญของการอนุรักษ์ทรัพยากร และผลกระทบของการใช้ทรัพยากรเกินศักยภาพ จนเกิดการเปลี่ยนแปลงทัศนคติและพฤติกรรมในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรทางทะเล สอดคล้องกับแนวคิดการเรียนรู้ทางสังคม (Social Learning) ของ Bandura (1977) อธิบายว่า การเรียนรู้เกิดขึ้นผ่านการปฏิสัมพันธ์ การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ และการลงมือปฏิบัติร่วมกันของสมาชิกในชุมชน อีกประเด็นสำคัญที่ค้นพบคือ ความสำเร็จของธนาคารปูม้านาทุ่งเกิดจากการบูรณาการความร่วมมือระหว่างชุมชน หน่วยงานภาครัฐ สถาบันการศึกษา และภาคีเครือข่ายต่าง ๆ ซึ่งสะท้อนแนวคิดการบริหารจัดการแบบเครือข่าย (Network Governance) ที่เน้นการทำงานร่วมกันของหลายภาคส่วนในการแก้ไขปัญหาสาธารณะ โดยแต่ละภาคส่วนมีบทบาทสนับสนุนซึ่งกันและกัน ทั้งด้านองค์ความรู้ งบประมาณ เทคโนโลยี และการพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชน ความร่วมมือดังกล่าวช่วยให้ธนาคารปูม้านาทุ่งมีความเข้มแข็ง สามารถดำเนินงานได้อย่างต่อเนื่อง และได้รับการยอมรับในระดับชุมชนและเครือข่ายภายนอก นอกจากนี้ ผลการศึกษายังพบว่า ธนาคารปูม้านาทุ่งได้พัฒนาไปสู่การเป็นศูนย์เรียนรู้ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลของชุมชน ซึ่งมีการถ่ายทอดองค์ความรู้ให้แก่เยาวชน นักศึกษา หน่วยงานภาครัฐ และชุมชนอื่น ๆ ที่สนใจเข้ามาศึกษาดูงาน สะท้อนให้เห็นบทบาทของธนาคารปูม้าในฐานะ “นวัตกรรมทางสังคม” (Social Innovation) ที่มิได้สร้างผลลัพธ์เฉพาะด้านทรัพยากรธรรมชาติเท่านั้น แต่ยังสร้างคุณค่าทางสังคม การเรียนรู้ และการพัฒนาศักยภาพของชุมชนควบคู่กันไป ธนาคารปูม้านาทุ่งเป็นมากกว่ากิจกรรมอนุรักษ์ทรัพยากรปูม้า แต่เป็นกระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนผ่านการมีส่วนร่วม

Citation : พุธวิมล คชรัตน์ และ วิสุทธิ์ เหมหมัน. (2569). วิถีชาวประมงพื้นบ้าน “คนสองอ่าว” อ่าวพนังตัก-อ่าวปากหาด: กรณีศึกษาธนาคารปูม้านาทุ่ง ตำบลนาทุ่ง อำเภอเมืองชุมพร จังหวัดชุมพร.
วารสารการจัดการนวัตกรรมเพื่อสังคม, 1(1), 36–53 สืบค้นจาก https://so19.tci-thaijo.org/index.php/JSIM

การสร้างเครือข่ายความร่วมมือ และการพัฒนากลไกการจัดการทรัพยากรทางทะเลโดยชุมชน อันนำไปสู่การพึ่งพาตนเองและการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างสมดุล ซึ่งถือเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาชุมชนชายฝั่งอย่างยั่งยืนในระยะยาว และสามารถเป็นต้นแบบให้แก่ชุมชนชายฝั่งอื่น ๆ ที่ประสบปัญหาการเสื่อมโทรมของทรัพยากรทางทะเลได้นำไปประยุกต์ใช้ตามบริบทของพื้นที่ต่อไป

ข้อเสนอแนะการวิจัย

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

หน่วยงานภาครัฐควรส่งเสริมการจัดตั้งธนาคารปูม้าในชุมชนชายฝั่ง โดยให้ชุมชนเป็นผู้ดำเนินการหลัก และภาครัฐทำหน้าที่สนับสนุนด้านองค์ความรู้ อุปกรณ์ และงบประมาณ เนื่องจากความสำเร็จของธนาคารปูม้าขึ้นอยู่กับการมีส่วนร่วมและความเป็นเจ้าของของชุมชนเป็นสำคัญ

2. ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

ชาวประมงพื้นบ้านควรรวมกลุ่มและพัฒนาองค์กรชุมชนให้เข้มแข็ง เพื่อเพิ่มศักยภาพในการอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเล การจัดการปัญหาร่วมกัน และการสร้างอำนาจต่อรองกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งควรส่งเสริมการจัดทำกติกาชุมชนในการใช้ประโยชน์ทรัพยากรอย่างเป็นธรรมและยั่งยืน

3. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

ควรศึกษาต่อยอดการพัฒนาธนาคารปูม้านาทุ่งในฐานะแหล่งเรียนรู้และการท่องเที่ยวชุมชนเชิงอนุรักษ์ รวมทั้งศึกษาผลกระทบของธนาคารปูม้าต่อการฟื้นฟูทรัพยากรทางทะเล ความเข้มแข็งของชุมชน และการพัฒนาที่ยั่งยืนในระยะยาว

เอกสารอ้างอิง

กองเลขานุการสมาพันธ์ชาวประมงพื้นบ้านภาคใต้. (2545). **เอกสารเกี่ยวกับวิถีชีวิตและสถานการณ์ประมงพื้นบ้านภาคใต้**. สงขลา: สมาพันธ์ชาวประมงพื้นบ้านภาคใต้.

กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง. (2561). **รายงานสถานการณ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งของประเทศไทย พ.ศ. 2561**. กรุงเทพมหานคร: กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.

กรมประมง. (2561). **แนวทางการดำเนินงานธนาคารปูม้าเพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรสัตว์น้ำ.** กรุงเทพมหานคร: กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.

กรมประมง. (2563). **รายงานสถานการณ์การประมงไทย พ.ศ. 2563**. กรุงเทพมหานคร: กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.

ชลดรงค์ ทองสง และคณะ. (2555). **การศึกษาทรัพยากรชายฝั่งจังหวัดชุมพร**. ชุมพร: หน่วยงานผู้จัดพิมพ์.

เสรี พงศ์พิศ. (2550). **ชุมชนเข้มแข็ง ทุนทางสังคมและการพัฒนาที่ยั่งยืน**. กรุงเทพมหานคร: พลังปัญญา.

Citation : พุธวิมล คชรัตน์ และ วิสุทธิ์ เหมหมัน. (2569). วิถีชาวประมงพื้นบ้าน “คนสองอ่าว” อ่าวพนังตัก-อ่าวปากหาด: กรณีศึกษาธนาคารปูม้านาทุ่ง ตำบลนาทุ่ง อำเภอเมืองชุมพร จังหวัดชุมพร. วารสารการจัดการนวัตกรรมเพื่อสังคม, 1(1), 36–53 สืบค้นจาก https://so19.tci-thaijo.org/index.php/JSIM

สุรศักดิ์ อุดมศิลป์ และคณะ. (2561). การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรทางทะเลชายฝั่ง. **วารสารวิชาการด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม**, 10(2), 45–60.

Bandura, A. (1977). **Social Learning Theory**. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.

Berkes, F. (2009). Evolution of co-management: Role of knowledge generation, bridging organizations and social learning. **Journal of Environmental Management**, 90(5), 1692–1702.

Bourdieu, P. (1986). **The forms of capital. In J. Richardson (Ed.), Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education** (pp. 241–258). New York: Greenwood Press.

Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. **Qualitative Research Journal**, 9(2), 27–40.

Creswell, J. W., & Poth, C. N. (2018). **Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing Among Five Approaches** (4th ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.

Denzin, N. K. (1978). **The Research Act: A Theoretical Introduction to Sociological Methods** (2nd ed.). New York: McGraw-Hill.

Krueger, R. A., & Casey, M. A. (2015). **Focus Groups: A Practical Guide for Applied Research** (5th ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.

Kvale, S., & Brinkmann, S. (2009). **InterViews: Learning the Craft of Qualitative Research Interviewing** (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.

Lincoln, Y. S., & Guba, E. G. (1985). **Naturalistic Inquiry**. Beverly Hills, CA: Sage.

Merriam, S. B., & Tisdell, E. J. (2016). **Qualitative Research: A Guide to Design and Implementation** (4th ed.). San Francisco, CA: Jossey-Bass.

Miles, M. B., Huberman, A. M., & Saldaña, J. (2014). **Qualitative Data Analysis: A Methods Sourcebook** (3rd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.

Ostrom, E. (1990). **Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action**. Cambridge: Cambridge University Press.

Patton, M. Q. (2015). **Qualitative Research & Evaluation Methods** (4th ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.

Pomeroy, R. S., & Berkes, F. (1997). Two to tango: The role of government in fisheries co-management. **Marine Policy**, 21(5), 465–480.

Citation : พุธวิมล คชรัตน์ และ วิสุทธิ์ เหมหมัน. (2569). วิถีชาวประมงพื้นบ้าน “คนสองอ่าว” อ่าวพนังตัก-อ่าวปากหาด: กรณีศึกษาธนาคารปูม้านาทุ่ง ตำบลนาทุ่ง อำเภอเมืองชุมพร จังหวัดชุมพร. วารสารการจัดการนวัตกรรมเพื่อสังคม, 1(1), 36–53 สืบค้นจาก https://so19.tci-thaijo.org/index.php/JSIM

Putnam, R. D. (1993). **Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy. Princeton, NJ**: Princeton University Press.

Schreier, M. (2012). **Qualitative Content Analysis in Practice**. London: Sage.

Spradley, J. P. (1980). **Participant Observation**. New York: Holt, Rinehart and Winston.

Stake, R. E. (1995). **The Art of Case Study Research**. Thousand Oaks, CA: Sage.

Yin, R. K. (2018). **Case Study Research and Applications: Design and Methods** (6th ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.

Citation : พุธวิมล คชรัตน์ และ วิสุทธิ์ เหมหมัน. (2569). วิถีชาวประมงพื้นบ้าน “คนสองอ่าว” อ่าวพนังตัก-อ่าวปากหาด: กรณีศึกษาธนาคารปูม้านาทุ่ง ตำบลนาทุ่ง อำเภอเมืองชุมพร จังหวัดชุมพร. วารสารการจัดการนวัตกรรมเพื่อสังคม, 1(1), 36–53 สืบค้นจาก https://so19.tci-thaijo.org/index.php/JSIM